

Милица Б. Мојсиловић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

ПРИПОВЕСТ О ПОЉУПЦУ У АПОКРИФУ „ЖИТИЈЕ И ИСПОВЕСТ АСЕНЕТЕ”²

Циљ рада јесте сагледавање појединих сегмената старозаветног апокрифа „Житије и исповест Асенете” са аспекта Фромовог учења о љубави, при чему је могуће установити постојање својеврсне приповести о пољупцу унутар поменутог дела. Иницијални момент те приповести представљао би одбијени пољубац, након чега у први план доспевају индивидуалне психолошке карактеристике Јосифа и Асенете, којима је у раду посвећена посебна пажња. Следећи ступањ у развоју приповести дефинисан је поново посредством пољупца – овог пута реализованог – пољупца прихватања, праштања и разумевања, да би се, коначно, пуноћа љубави и заједништва потврдила првим брачним пољупцем, чиме је и приповест о пољупцу добила своју завршницу. Замисао према којој би једна од основних тежњи исказаних у апокрифу „Житије и исповест Асенете” била величање хришћанског поимања љубави главни је мотив овог истраживања.

Кључне речи: пољубац, љубав, хришћанство, јединство, „Житије и исповест Асенете”, Ерих Фром

1. Уводне напомене

Кроз четири поглавља рада биће спроведено ишчитавање приповести о пољупцу скривене у тематско-мотивској структури апокрифа „Житије и исповест Асенете”. Уколико се поменуто дело сагледа са аспекта Фромове „филозофије љубави”, уочава се да одређени његови сегменти творе специфичну структуру у оквиру које се поступци главних личности, Јосифа и Асенете, могу разумевати у другачијем кључу од устаљеног, према коме је читав апокрифни сиже устројен тако да му је основна функција представљање хришћанске религиозности. Пажљивим читањем, примећено је присуство специфичних текстуалних чворовишта чијим се повезивањем конструише приповест о пољупцу. Њена иницијална тачка позиционирана је у сцени која приказује први сусрет Јосифа и Асенете, а још прецизније – одбијени пољубац. Стога ће основна намера рада бити праћење развоја поменуте приповести, односно евидентирање трансформација које се одвијају на психолошком, духовном плану када је реч о Јосифу и Асенети. Анализа ће најпре бити усмерена ка последицама неоствареног пољупца, а затим и ка различитим значењима пољупца у зависности од тога на који начин је он у каснијим етапама апокрифа „Житије и исповест Асенете” – реализован. Овако замишљено истраживање за свој крајњи циљ имаће представљање идеје према којој анализирани апокриф слави љубав као најузвишенији, хришћански образац постојања, али и као исконску потребу сваког људског бића.

¹ milica.mojsilovic@filum.kg.ac.rs

² Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/200198).

2. Прочу се лепота њена по читавој земљи оној: о Асенети

За разлику од библијског текста, у коме је минимално простора посвећено Јосифовој супрузи Асенети, апокриф „Житије и исповест Асенете” омогућава детаљно сагледавање не само њеног лика, већ и околности у којима је текло њено и Јосифово упознавање и зближавање које врхуни венчањем. Увођење Асенетиног лика у текст апокрифа спроводи се комбиновањем бајковних и библијских елемената. Упућивање на њену изузетну, недостижну лепоту, прераста у хиперболисање сродно оном које је карактеристично за описивање јунака и јунакиња у бајкама. Са друге стране, психологизација њеног лика назначена је поређењем у чијем су фокусу истакнуте жене из Књиге постања, супруге и мајке, родоначелнице племена Израљевог. Низ библијских матријарха који чине Сара, Ревета и Рахила, наведен је као средство истицања Асенетиних врлина, али и као дискретна напомена да ће управо Асенета бити достојна да га настави, као она у којој су се сустекли сви највиши морални квалитети њених претходница. „[...] девојка од 18 година, висока, и красна лепотом веома прелепа – више од свих девојака на свету, јер нити једна не беше слична њој од египатских и јеврејских кћери. Беше велика као Сара, красна као Ревета и добра као Рахила. И беше име девојци Асенета.” (Јовановић 2005: 315)

Додатно истицање Асенетине изузетности постигнуто је њеним позиционирањем унутар простора који је физички издвојен, изолован и издигнут у односу на простор који припада другим људима. Деловање бајковног принципа наставља се кроз иницијални сегмент апокрифног сижеа, у којем је тематизовано Асенетино одбијање бројних просаца, из чега је могуће закључити да је ниједан од њих није достојан, иако се нигде експлицитно не наводе разлози због којих она не жели да прихвати њихове понуде.³ Са друге стране, просци који се такмиче за Асенетину руку о њеној су лепоти само слушали, никада је нису видели. Дакле, почетак апокрифа наизглед обећава бајкоморфну фабулизацију у чијем би средишту била принцеза која из хира одбија брачне понуде, што би водило претпоставци да је следећи корак њено задавање немогућих задатака као елиминациони тест за њене просце. Међутим апокриф не подржава бајковну структуру у тој мери, већ надаље њиме преовладавају они мотиви чија је функција представљање хришћанских врлина и суштине једнобоштва⁴. Како наводи Брагинскаја (2016: 34), последњих 30 година међу истраживачима античке књижевности актуелно је становиште према коме је апокриф „Житије и исповест Асенете” својим мотивима, наративним техникама и сликама (описивања божанске лепоте јунака, такмичења просаца за руку прелепе *човекомрзице* која живи у неосвојивој кули, љубав на први поглед, арогантно одбијање љубави, љубавна болест, срећан поновни сусрет супружника на крају), сродан грчком роману. Ипак у међусобном преплету многобројних мотивских формација из којих се ишчитава судбина преобраћенице, која из иноверства ступа у хришћанство, могуће је лоцирати и обресе једне сасвим другачије приповести. Она би проговарала о основној људској потреби за превазилажењем усамљености и за повезивањем са другим бићем, о жртвама које је човек спреман да поднесе зарад тог

3 Занимљиво је и то да је Асенета приказана потпуно независном од својих родитеља, поготово од оца, који је могао и да се оглуши о њено одбијање и присили је на брак из интереса. Ипак он то у почетку не чини и дозвољава Асенети да самостално одлучује.

4 Према Јустину Поповићу (2008: 4), Христов овоземаљски живот најочитији је доказ да је Он оваплоћена, очовечена, оличена вечна Истина, вечна Правда, вечна Љубав, вечна Радост, вечна Сила: Свеистина, Свеправада, Свесила.

узвишеног циља – потпуног сједињења у љубави. Филозофија љубави осветлила би једну другачију окосницу читања апокрифа „Житије и исповест Асенете”, из чега би проистекла могућност његовог сагледавања као приповести о пољупцу – о одбијеном пољупцу који се у крунској тачки овог дела трансформише у пољубац вечног јединства. Према епископу Данилу и митрополиту Амфилохију (Данило, Амфилохије 1996: 3), Бог је Љубав, Несебична Љубав. И пре стварања света постојала је љубав између Бога Оца, Сина и Духа Светога, што би значило да је Бог Љубав од вечности.

Асенетина висока кула представљала би много више од простора чија је улога наглашавање њене изузетности. Кула, на чијем врху се налази палата са десет одаја, симболизовала би Асенетин микрокосмос, место у коме се њена личност формирала и дотакла оне моралне домете у којима се сусрећу врлине Саре, Ревеке и Рахиле. Раскошна дескрипција уведена је са циљем што прецизнијег илустровања простора куле унутар кога се одвија процес Асенетине индивидуације, сазревања и самоспознаје. Постигнути паралелизам постаје доминантна тема када је реч о Асенети и њеном личном простору: одаје које чине палату на врху куле, приказане су тако да богатством боја и детаља којима су испуњене творе пандан Асенетином духовном богатству и њеној лепоти. Помало неочекивано, с обзиром на бројност описаних драгоцености, као највредније благо истакнуте су фигуре египатских богова, чиме психолошка димензија Асенетине личности постепено доспева у први план. Њена духовност пројављује се најпре кроз потребу да поштује божанства свог народа. Специфично је и то што је Асенета простор куле делила са још седам девојака⁵, рођених исте ноћи кад и она. Њихово присуство спречава је да склизне у стање усамљености, али са друге стране јој и не омогућава блискост каква јој је истински потребна. „Неспособност да се поднесе усамљеност појединачног ја увек доводи до нагона за ступањем у симбиотички однос с неким другим.” (Фром 2017: 17) Напомена да ниједна од њих никада није остварила никакав контакт са мушкарцима, па чак ни са мушком децом, (ако се изузме однос Асенете и њеног оца Пентефрија) проблематизује питање Асенетиног упорног одбијања просаца. Она је у сваком погледу достигла идеал постојања, у оној мери у којој је он људима доступан: по лепоти и мудрости није јој било равне, сва земаљска блага била су јој надхват руке. Чему онда остатак апокрифа ако је склад постигнут већ на његовом почетку? Било је неопходно да Асенета превазиђе своју гордост и престане да у себи потискује исконску људску потребу за повезивањем са другим бићем. Апокрифни сиже „чувао ју је” за оног ко је ње достојан, ко је и сам изузетан баш као и она. Важно је усредсредити се на тренутак у коме се фокус измешта из палате у Асенетиној кули на простор који окружује читав двор њеног оца, а нарочито на прстенасту структуру коју поприма двор са својим окружењем. Структуру чине концентричне кружнице чији центар представља кула, док се „прстенови” формирају редом: кроз архитектуру двора (на коме се налазило четворо железних врата, а на сваком од њих стражарило је по 18⁶ наоружаних стражара), *врши* који је заузимао површину око двора и високог

5 Како се наводи у *Илустрираној енциклопедији знакова и симбола*, (2007: 105), у старом Египту било је седам богова светлости и седам богова таме, а седмица је представљала симбол вечног живота, док је у хришћанству то број узвишених врлина (вера, нада, милосрђе, опрез, умереност, праведност и снага).

6 Као двострука вредност броја девет, број осамнаест у себи двоструко садржи његову симболику. Према *Речнику симбола* (2009: 156), број девет истовремено најављује крај и почетак, односно прелазак на наредни ниво.

каменог зида. Железна врата двора и наоружани чувари, као и камени зид којим је читаво здање опасно, могли би се довести у симболичку везу са Асенетином безбедном, али неиспуњујућом осамљеношћу, са недостајућим аспектом њеног живота који би подразумевао присуство њој емоционално блиске особе. Наговештај, траг који наслућује Асенетину дозрелост за будуће заједништво и суживот са Јосифом, дат је кроз слику врта који окружује Пентефријев двор.

И беше двор велик око те куће, и зид беше око двора веома висок, каменом великим сазидан. На двору беше четворо железних врата, и на њима чуваху стражу по 18 стражара, младих и снажних, наоружаних. И беху засађена до зидова различита дрвета, красна, са свакаким плодовима. И беху сви плодови њихови тада зрели, јер беше време жетве. Са десне стране двора беше извор воде обилне. И под кладенцем беше велико мермерно корито у коме се сакупљала вода из оног извора. Отуд истицаше река протичући посред двора и напајаше сва дрвета која су била у њему. (Јовановић 2005: 317)

Дата као контрастирање призору железних врата, стражара и каменог зида, слика зрелих плодова на дрвећу представља Асенетину спремност да напусти како реалне тако и имагинарне зидине које стоје на путу њеног животног испуњења. Сродна симболика остварује се и у наредној сцени у којој је приказано како вода са извора напаја све дрвеће које је окруживало двор. Вода која слободно протиче оживотворује биљни свет, баш као што ће истинска, свепрожимајућа блискост између Јосифа и Асенете омогућити опште благостање.

3. *Испружи он десну руку своју и положи је на прса њена и одгурну је: о одбијеном пољупцу*

Занимљиво је да је величање хришћанства у апокрифу примарно уведено посредством лика Асенетиног оца Пентефрија, који са радосћу што ће моћи да угости Јосифа у свом двору говори: „Благословен Господ Бог Јосифов!” (Јовановић 2005: 317) Тренутно се као доминантно намеће, али и остаје отворено питање – због чега Пентефрије тако лако наместо египатских божанстава уздиже другу религију, тачније Јосифовог Бога? У „Житију и исповести Асенете” постоји извесна белина, односно празно место које скрива причу о томе шта је Јосифовог Бога и Јосифа као једнобошца учинило познатим широм Египта. Могуће је да се ради о анахронизму услед кога је овај важан сегмент апокрифа прећутан. У том смислу, изводе се два закључка: први би био смештен у политички и статусни контекст, у оквиру кога би Пентефријево изненадно прилажење Господу било подстакнуто жељом да оствари што ближи контакт са Јосифом, па из тог разлога одбацује претходно веровање; други би подразумевао Пентефријеву истинску задивљеност Јосифом и као посредником божанске воље и снаге, али и као спасиоцем целе земље. Аналогно тим двама закључцима, тумачи се и изненадна Пентефријева одлука о Асенетиној удаји за Јосифа. Уколико је његово интересовање за Јосифа било само плод настојања да стекне већи углед, Пентефријева намера да Асенету повеже са Јосифом била би огроман корак ка том циљу. Дакле, упркос дотадашњем поштовању ћеркиних избора, Пентефрије одлучује да је Јосифов долазак могуће искористити и за државничке послове, а као средство у томе би му могла послужити управо сама Асенета. Занемарујући њену самосталност коју је до тог тренутка имала у погледу брачних понуда, он у њено име доноси одлуку о њеном будућем браку са Јосифом. Са друге стране, не може се искључити ни могућност да је Пентефрије у Јосифу заиста препознао отеловљење идеала, што би га чинило подобним супружником и достојним Асенете која је и сама иде-

ална, што се потврђује у сцени у којој се она пред својим родитељима појављује обучена у раскошну одећу од визона, украшену рубинима и златом, са златним венцем на глави, као „невеста Божија” (Јовановић 2005: 318). Подстакнут њеном појавом у белини и сјају, Пентефрије предлаже ћерки своју замисао: „Јосиф је човек побожан и паметан и чедан као и ти данас, и човек сиљан у мудрости, и Дух Божији и благодат Божија су на њему. Дођи, дакле, чедо моје, и предаћу те њему за жену, и бићеш му невеста и он ће ти бити муж заувек.” (Јовановић 2005: 318) Изненађена због очевог избора донетог у њено име, Асенета у бесу износи противаргументе који се углавном односе на Јосифово хананејско порекло и робовање пре него што је стекао углед. Посебно треба истаћи да као боље решење она одједном нуди чак и пристанак на брачну понуду царевог сина, иако је дотад одбијале све просце. Асенетина изјава представља својеврстан механизам одбране којим је желела да се заштити пред „ударом” на властиту независност у погледу доношења одлука. Истина наравно није да је она одједном осетила потребу да ступи у брак са једним од својих просаца, она је само желела да одбрани своју самосталност која је у тренутку постала угрожена. Унижавање Јосифа помињањем његове прошлости није било само по себи циљ – његова једина функција била је да утиче на правац Пентефријевог даљег размишљања о ћеркиној будућности.

Асенета се повлачи на сигурно, у своју кулу, али ипак одлучује да са прозора који гледа на исток посматра уваженог посетиоца коме је њен отац претходно желео да је да за жену. Јосифова колесница била је окована златом, баш као и Асенетина постеља. Он је сам био одевен у белу и црвену одећу, изаткану визоном и златом, на глави је носио златни венац (уп. Јовановић 2005: 319). Јосифов улазак у двор као да понавља Асенетин претходни сусрет са родитељима. Његова појава у раскошној одећи као и златна колесница, кореспондирају на симболичком плану са Асенетином одећом, због које је Пентефрију изгледала попут невесте Божије, али и са њеном златном постељом. Као два дела напола разломљене слике, Асенетин и Јосифов лик преламају се један наспрам другог у сјају и врлини. И тек ће кроз њихово саједињење у љубави и блискости бити омогућено употпуњење те слике – Божије слике јединства. Један од најзначајнијих наративних врхунаца апокрифа „Житије и исповест Асенете” јесте Асенетин први поглед упућен ка Јосифу, када она готово тренутно истински осећа да се њено биће отвара ка трајној упућености на њега. Иако читав тај изненадни сплет осећања изгледа као немотивисан, постављен у структуру апокрифа првенствено у служби уздицања и слављења хришћанства, он је заправо дубоко утемељен не само кроз Асенетину, већ и кроз општељудску потребу за превазилажењем самоће. Она први пут дозвољава себи да бира и да буде бирана. Према запажању Е. Фрома (2017: 56–57), чак и када би све човекове физиолошке потребе биле задовољене, он би доживљавао стање своје усамљености као затвор из кога треба да се ослободи како би очувао своје здравље. Потребна удруживања са другим људским бићима представља императивну потребу, а она се, пак пројављује кроз читаву скалу интимних људских односа који се називају љубављу у најширем смислу речи. Са сигурне удаљености, у простору своје одаје у кули, Асенета препознаје Јосифа као оног ко је украшен истим врлинама као и она сама, али истовремено у себи освешћује кајање због онога што је о њему говорила оцу.

И виде Асенета Јосифа, и омили јој се веома душом, и омекша срце њено, и колена јој ослабеше, и устрепта тело њено, и уплаши се страхом великим, и уздахну и рече: Камо идем и где се скривам од лица његовог? И како ће ме погледати Јосиф, слуга Божији, пошто говорих зла о њему? (Јовановић 2005: 320)

Асенета свим срцем прижељкује сусрет са Јосифом, када ће се њихова лица окренути једно ка другом, али већ тад схвата да она њега неће моћи да погледа од стида, а да он њу неће хтети да погледа јер ће је презрети. Дубина Асенетиног покајања читава се у њеној молитви, упућеној не неком од египатских богова, него управо Јосифовом Богу.⁷ Јосифова изузетност градацијски се увећава у њеној перцепцији, па је он у једном тренутку „слуга Божији”, а већ у следећем „син Божији”. Ради се о два плана на којима се истовремено врши сагледавање Јосифовог лика: на духовном плану, његова честитост и врлина чине га Божијим слугом, док се са друге стране његова физичка лепота подводи под друге вредносне регистре који га, према идеалном божанском обрасцу опредељују за сина Божијег⁸. Асенета у својој имажинацији конструише ситуацију у којој би Јосиф пристао на брак са њом, а у којој би она саму себе сместила у позицију слуге, робиње. Приметан је невероватан преокрет у њеном начину размишљања, с обзиром на то да претходно није желела ни да размотри ниједну брачну понуду, а камоли да себе подреди било ком просцу. Њена хировитост и гордост као да су се у тренутку распршиле. „Главни услов постизања љубави јесте превладавање властитог нарцизма.” (Фром 2017: 82) Шта је узрок овакој радикалној промени у њеном разумевању живота у заједништву? Проблем је очигледно у њеном првобитном схватању љубави као робовања другоме, а не као испуњујућег осећања које води складу између двају бића.

Са друге стране, и код Јосифа је уочено присуство психолошке препреке и неповерења, које је последица његовог страха од грешних египатских жена које су га желеле само због лепоте. Примарно, Јосиф није желео чак ни да седи за истом трпезом са његовим домаћинима, због тога што су Египћани, као што није желео ни Асенету у својој близини. Приметно је да текст апокрифа нуди и увид у трансформисање његових начела и погледа на љубав. Дакле, и Јосиф и Асенета исказују своја полазна размишљања у оквиру којих се уочавају ограничења – ограничења која је потребно превладати на путу до склада. Како наводи Фром (2017: 76), љубав је једино могуће остварити у комуникацији два бића, при чему је потребно да се та комуникација одвија из центра њихове егзистенције. Јосиф пристаје да се упозна са Асенетом само зато што му Пентефрије ставља до знања да она „мрзи сваког мушкарца” (2005: 321), и проницљиво му предлаже да њихов однос буде однос брата и сестре. Приповест о пољупцу започиње управо на том месту. Пентефрије предлаже ћерки да искаже Јосифу поштовање пољупцем. „Пољуби брата свог, јер и он је чедан као и ти, и мрзи сваку жену туђу као и ти сваког мушкарца туђег.” (Јовановић 2005: 321) Ипак Јосиф овај пољубац одбија, уз објашњење да њему као побожном мушкарцу не приличи да пољуби жену која припада другом народу и другој вери. Баш када је Асенетина психолошка баријера почела да попушта, Јосифово одбијање као да ју је поново гурнуло назад у њене оквире. Приметно је да је одбијање пољупца сродно акту недељења трпезе са домаћинима иноплеменицима. Из страха да поново не настрада од женског

7 Кроз Асенетино виђење Јосифа као „сунца са небеса” које путује на својој колесници, чува се траг који асоцира на египатског бога сунца. Од сунца које путује на колесници није могуће било шта сакрити, па отуда Асенетин страх да ће њене речи допрети до Јосифа и да ће њихов сусрет бити трајно онемогућен.

8 Према записима владике Николаја (2021: 1), православна црква истиче краснога Јосифа као праобраз Спаситеља нашег. Јосиф је страдао због зависти браће, па ипак по Божијем промислу он је у ропству постао велики и славан. У доба глади прехранио је своју браћу и спасао њих и њихове породице. Тиме је он дословно испунио речи Христове: ко тебе каменом ти њега хлебом, иако те речи тада још увек нису биле јављене свету.

лукавства, Јосиф заправо чини исто што и Асенета у разговору са Пентефријем; речи које је тада изговорила о Јосифу биле су вид механизма одбране – исто тако и Јосиф излаже своје разумевање чистоте пред Богом, које подразумева чак и одбијање пољупца, уколико он долази од иноплемене особе, како би неокањаним очувао свој лик Божијег слуге, али и како би себе заштитио поучен претходним искуством. То би значило да је и Јосиф „затворен” у психолошку кулу из које не успева да искорачи. Обрт наступа у тренутку када Јосиф угледа сузе у Асенетиним очима: „Када Асенета саслуша речи ове, ожалости се веома, и уздрхта, и погледавши на њега, и напунише се очи њене сузама. Видевши је, Јосиф јој се смилова веома, јер беше кротак и милостив и богобојажљив”. (Јовановић 2005: 322) Јосифова људскост и самилост потиснуле су на тренутак сва његова верска убеђења. Као што је његов лик својом благошћу сузбио Асенетину гордост и припремио је чак и на служење у име љубави, тако су и њене сузе учиниле Јосифов став попустљивијим. Тиме је начињен први корак према њиховом коначном уједињењу, тада су се њихова лица први пут са искреношћу окренула једно према другом, а не једно од другог, како се Асенета прибојавала. Из њене визуре, остваривање блискости са Јосифом морало је бити у тесној вези са поштовањем његових духовних начела, а истовремено услов који је у том смислу потребно испунити јесте њено одрицање од многобоштва. Одбијени пољубац уочава се стога као приповедна тачка из које проистиче њена радикална одлука да одбаци оно што је за њен дотадашњи живот имало велику важност. Заправо изгледа као да је дошло до преласка на следећи ниво духовности код Асенете, па због тога она одлучује да је њено саједињење са Јосифом у љубави од већег значаја у односу на поштовање њених богова. Како наводе Анђелковић и Ристић (2011: 99), Асенетино прихватање хришћанског Бога у апокрифу приказано је као искључиво Јосифова заслуга. Њена одлука везана за прелазак у хришћанство није била резултат изненадног препознавања Господа као јединог правог бога, већ је превасходно наступила ради могућности зближавања са Јосифом, ради њиховог уједињења кроз пољубац.

4. *Узе је Јосиф за руку десну и пољуби је, а Асенета пољуби главу његову: склапање савеза*

Јосифов благослов био је знак Асенети да њен духовни преображај може бити започет. Своју одећу у којој је родитељима изгледала као невеста Божија, она замењује црном хаћином у којој је ожалила смрт свог најстаријег брата. Овога пута такав избор хаћине осведочио је симболичку смрт њеног претходног начина живота и веровања, многобоштва коме је била наклоњена до сусрета са Јосифом. Дефинитивно раскидање веза са претходним веровањем опредмеђује се кроз Асенетино ломљење златних и сребрних фигура богова, као и кроз седмодневно гладовање и плач. „И беше тло под њом као благо од суза њених. И паде затим лицем својим Асенета на смеће и лежаше тако док не зађе сунце.” (Јовановић 2005: 324) Сузе које су најпре потекле пред Јосифом и омекшале његово срце натопиле су тло под Асенетиним ногама и претвориле га у благо. На овом месту треба истаћи како се и Асенетин интимни простор, њена одаја у кули трансформише заједно са њом. Њен аскетизам предузет у жељи да добије Јосифово поверење, избрисао је сваки траг богатства којим је кула претходно била испуњена. Њена одаја претворила се у сметлиште и благо. Тренутак у коме она пада лицем у то благо повезан је са њеним пређашњим размишљањем о томе да

Јосиф неће желети да је погледа у лице, али и са чињеницом да је Асенета дотад приносила своје лице и усне фигурама египатских богова. Стога, ломљење ових фигура јесте последица њеног гнева, јер су управо ти богови разлог што Јосиф није желео да је пољуби. То је исти онај гнев који је, као један од врхунских момената њене психологизације у апокрифу, приказан у сцени разговора са Пентефријем, где се реалистички осликава Асенетина природа, подложна навали осећања која се не могу сакрити. Ломљење фигура наступа када Асенета обзнани да је управо предмет њеног великог поштовања у дотадашњем животу – садашња препрека ка њеном повезивању са Јосифом. Ипак жеља за уједињењем са другим бићем, онако како ју је Фром дефинисао, превладава, пројављује се стихијски и обрушава на уочену препреку. Физички трагови претходног веровања тиме су уклоњени, а Асенетино самокажњавање представља духовно одрицање од њега. Проблематичан је следећи део апокрифа:

Оскврнише се уста моја од жртава идолских и од трпезе богова египатских. Сагрешних, Госпде, пред тобом и бејаш безбожна славећи идоле мртве и неме, и нисам достојна отворити уста своја ка теби! [...] Спаси ме, Госпде, пусту, пошто ме отац мој и мати одбацише, јер поразбијаш богове њихове! (Јовановић 2005: 324)

Наиме, Асенетина молитва упућена је Господу како је бар он не би оставио саму у тренутку када сви други јесу. Њена будућност са Јосифом тада је и даље неизвесна, али потребно је усредсредити се на детаљ у коме Асенета тужи над чињеницом да су је и родитељи напустили јер је разбила фигуре богова. У самом тексту „Житију и исповести Асенете” не постоји потврда ове њене тврдње. Ако се томе дода и Пентефријево слављење Јосифовог Бога, уочена нелогичност постаје још наглашенија. Посреди је, сва је прилика, до крајњих граница доведена њена запитаност над сопственом судбином, као и интензивирањем страха од самоће. Седмодневни боравак у одаји куле као у тамници морао је утицати на Асенетино сагледавање реалности.

Доласком анђела, старешине војника храма Господњег, завршава се Асенетин духовни преображај. По свему сличан Јосифу, анђеоло је својим лицем, а нарочито очима које су биле „као светлост сунчева”⁹ (2005: 325), озарио Асенетино лице и рекао да треба да се умије водом живота, чиме је означен њен прелазак у хришћанство. Како запажа Лазаревић (2022: 160), очишћена и покајана, умивена водом живота, тј. крштења и у светлој одећи, Асенета добија ново име – Град. Уз то анђеоло јој саопштава да је подобна да постане невеста Божија. Тиме је Асенета уведена у онај простор духовности у коме јој засигурно може бити омогућено јединство са Јосифом, али и савез са његовим Богом. У то име, Асенета нуди анђела хлебом и вином, док се у суседној одаји тајанствено појављује посуда са медом, као симбол савеза и одговор Господњи. У контексту хришћанства, Асенетино добровољно одрицање од многобоштва зарад љубави и Јосифа, плач, гладовање и посипање пепелом, могу се сагледати као жртвовање, док слика хлеба и вина асоцира на евхаристију, на обнављање завета са Богом кроз тело (хлеб) и крв (вино) Христову. Стога Асенетина иницијација у Јосифову, хришћанску веру представља оно што се у светоотачким списима назива обожењем.

Обожење човека почиње када човек упије у своје срце макар мали пламен од нестворенога Огња Божанске Љубави; када упије у свој ум макар један зрак од пресвете Мудрости Божије; када упије у душу макар делић од свете Лепоте Божије;

9 Према патријарху Павлу (2007: 4), Господ Исус Христос јесте тиха светлост незалазне Светлости. Богочовек Христос каже за Себе: „Ја сам светлост свету; ко иде за мном, неће ходити у тами него ће имати светлост живота.”

када довољно прими у своју вољу заповести Божије; када прихвати у своју савест небеску музику Милости и Правде Божије; када све своје биће испуни светим врлинама Истине Божије. Човек који се покаје, који успева да савлада своје страсти и да побеђује демоне и њихове гадости, такав човек је почео да се обожује. (Данило, Амфилохије 1996: 190)

Гледано са тог аспекта, Асенета је, баш као и Јосиф – праобраз Христов, јер је одлуку о свом симболичком жртвовању донела добровољно. Како објашњава Ван Генеп (2005: 35), сатрпезништво као обред заједничког јела и пића представља први обред пријема, односно материјалног савеза који ми називамо светом тајном причести. Да је такав савез заиста и успостављен, потврђује се приликом Јосифовог наредног доласка у Пентефријев двор. Уочава се потпуни духовни преображај и препород главних личности, опредељен кроз размену пољубаца: Јосиф љуби Асенетину десну руку¹⁰, а она спушта пољубац на његову главу. Симболични и, рекло би се, ослобађајући пољупци дошли су као дугооčekивано испуњење Асенетине жеље. Јосиф је пољубио њену руку, руку која је сломила фигуре богова. Овај симболични пољубац трајно отклања Асенетино првобитно разумевање љубави као служења и робовања. Наместо тога, Јосиф јој наговештава да ће у њој увек сагледавати себи равноправну личност, саветника и водича. Асенета је пољубила његову главу, његов ум који је успео да превазиђе психолошку препреку и подари поверење једној жени. Савез је овим пољупцима запечаћен. Слика која приказује „свадбу пре свадбе” јесте она у којој Јосиф, Асенета, одевена у свадбену одећу, и њени родитељи седе за истом трпезом славећи Господа. Водећи се Ван Генеповом (2005: 35) идејом о заједничкој трпези која омогућује размењивање намирница и јачање савеза међу онима који се око трпезе налазе, оправдано је говорити о вишеструким везама на основу којих је тај савез успостављен. Првенствено савез је склопљен између главних личности које су превладале индивидуалне препреке и ограничења; на плану њихове духовности такође је направљен помак, па је тако Асенета, ради вишег циља, достизања јединства у љубави са Јосифом, прихватила савез са Господом. Иако је „Житије и исповест Асенете” највећим својим делом усмерено ка насловној личности, приметно је да се извесне промене у начину резонувања одигравају и са друге стране. Баш као и Асенета, и Јосиф је превазишао одређена лична уверења која су га спутавала, па је стога овог пута прихватио да подели трпезу са својим домаћинима.

5. За вечна времена: пољубац као симбол обновљеног прајединства

Јосифово и Асенетино венчање представља крунски тренутак апокрифа. Украшени златним венцима, они се окрећу „једно ка другом и пољубише се обоје” (Јовановић 2005: 329). У пољупцу се трајно уцеловљује слика Божијих младенаца која је првобитно била раздељена надвоје. Окренути лицем у лице, Јосиф и Асенета, чисти и искрени пред Господом, али и пред собом самима, сведоче о могућности искорака из заробљеништва у које човек сам себе поставља – заробљеништва гордости.

Рад је до овог тренутка био посвећен прображајима Асенетиног духа, али мало је тога речено о Јосифу и његовим разлозима за корениту измену сопствених моралних начела. Препрека која је њега ометала у остваривању дубље бли-

¹⁰ Како је објашњено у *Речнику симбола* (2009: 151), гледати надесно у Библији значи гледати на страну заштитникову. Такође, током Последњег суда то ће бити место изабраних, док ће проклетти бити са леве стране.

скости са другим, оспољила се кроз комбинацију забрана, које су биле у вези са његовом вером, и са друге стране, властитим лошим претходним искуством, из кога је касније проистекло његово опште неповерење у женски род. Док је Асенета већ приликом првог сусрета одлучила да потисне своју гордост, Јосиф је био исувише спутан наметнутим ограничењима и страхом. Међутим, у тренутку када је угледао Асенетине сузе, стеге Јосифових убеђења су попустиле. То је моменат у коме је њиме преовладало оно интуитивно, људско и збацило тешки нанос религијских уверења. Јосиф је без сумње слуга Божији и Божији син, али је и поред тога само људско биће, жељно истинске љубави и блискости, баш као и Асенета. Иако његов лик привремено нестаје из текста, јасно је да се у том периоду одсуства и у њему одвија процес превредновања дотадашњих ставова. Колико је Асенета желела пољубац, толико га је засигурно желео и Јосиф. Према Џули Енфилд (2007: 18), у свом најчистијем облику пољубац представља симболично спајање, односно физичку алегорију која своје учеснике води спајању душа – спајању у једно. Сједињење са Асенетом у љубави Јосифу није одузело ништа од његове посвећености Господу, напротив, његова духовност након тога само се уздигла на вишу раван, на којој је било могуће успоставити још чвршћи савез са Богом кроз љубав према ближњем, али и кроз прихватање оних који су у погледу порекла, културе, вере – другачији. У тренутку пре него што је њихов брачни живот отпочео пољупцем, Асенетина и Јосифова лица, окренута једно ка другом, као огледални одрази, сведочила су о дугоочекиваном сједињењу двеју душа кроз љубав. У том кључу, моменат дешавања пољупца означава нови почетак, живот у препороду разумевања самог себе, али и света. Како апокриф „Житије и исповест Асенете” добија своје симболично разрешење управо у сегменту који приказује венчање Јосифа и Асенете, могуће је посматрати га као приповест о пољупцу, тачније о значењским трансформацијама које тај пољубац доживљава. Иницијалну тачку те приповести представљао би одбијени пољубац, након чега у први план доспевају индивидуалне психолошке карактеристике Јосифа и Асенете, па читалац стиче увид у њихове напоре да лична ограничења превладају; следећи ступањ у њиховом зближавању (али и у развоју приповести), дефинисан је поново посредством пољупца – овог пута реализованог – пољупца прихватања, праштања и разумевања, пољупца положеног на Асенетину руку, односно на Јосифову главу; коначно, пуноћа љубави и заједништва потврђује се првим брачним пољупцем, чиме и приповест о пољупцу добија своју завршницу.

Читава та ситуација у којој је пољубац главно средство, знак и метафора како физичког, тако и духовног уједињења двају бића, блиска је оној која је описана у Његошевој песми „Ноћ скупља вијека”. Говорећи о многобројним значењима пољупца у поменутој песми, Мило Ломпар (2017: 192) истиче:

Као потпуни сусрет два тела, као тренутно ишчењавање онтолошког недостатка у жељи, као отварање целовитости у бићу, *пољубац-сјајање* свакако да је плод снаге која астралном светлости означава жељу. Отуд је та жеља – *свећа*. Њено сакрално својство настаје као *обнова* неког претходног *јединства*.

Сва дата објашњења и сагледавања пољупца као најузвишенијег симболичког геста, кореспондирају са значењима уједињујућег, брачног пољупца изложеним у овом раду. Пољупцем Јосифа и Асенете којим су они уведени у заједнички живот, исказано је коначно надомештање „онтолошког недостатка”, оног недостајућег дела њиховог овоземаљског постојања којег су обоје постали свесни у датом тренутку. Ломпарово запажање према коме је пољубац „обнова неког претходног јединства” показује се као плодносно и у контексту приповести о

пољупцу ученој у оквиру „Житију и исповести Асенете”. Обновљено прајединство пројављује се кроз склапање брачног савеза између Јосифа и Асенете, а као његов амблем фигурира пољубац – перманентна потврда тог савеза. Пратећи етимолошку нит старе речи целив (целов), којом се означава пољубац, Ломпар (2017: 196) долази до њене везе са речју „цјелителни”, која припада оном лексичком регистру где бисмо потражили значења која би упућивала на излечење. Стога су целив (целов) и целити у међусобној значењској и симболичкој корелацији. Овим значењима придружује се и свест о постојању извесне целине. Дакле, Јосиф и Асенета не само што су успомоћ пољупца ступили у поље обновљеног прајединства већ су и исцељени – излечени од сопствених страхова, гордости, неповерења. Овакво разумевање пољупца подједнако је блиско тумачењима каква се могу наћи у Фромовим, али и светоотачким учењима о љубави. Приповест о пољупцу, целову који води трајном уцеловљењу двају бића у једно и којим се душа исцељује од самоће и испразног начина постојања, прераста у алегорију о свевременом човековом превазилажењу властитих ограничења на путу ка најузвишенијем циљу – љубави која ослобађа.

6. Закључак

Као резултат пажљивог ишчитавања „Житија и исповести Асенете” проистекла је идеја о другачијем аспекту његовог разумевања. Наиме, као једна од главних тежњи анализираниг апокрифа учено је слављење љубави – најузвишенијег, хришћанског обрасца постојања, али и иконске потребе сваког људског бића. Примећено је присуство скривене приповести о пољупцу – о одбијеном пољупцу који се у крунској тачки овог дела трансформише у пољубац вечног јединства између Јосифа и Асенете. Одбијени пољубац сагледан је као приповедна тачка из које проистиче даљи развој апокрифног сижеа. Текст апокрифа нуди двоструки увид у трансформисање животних начела и погледа на љубав: и Јосиф и Асенета исказују своја полазна размишљања у оквиру којих се уочавају ограничења – ограничења која је потребно превладати на путу до склада. Асенетин прелазак у хришћанство, крштење и обожење, означавају њено доспеће у онај простор духовности у коме јој засигурно може бити омогућено јединство са Јосифом, али и савез са Господом. Потпуни духовни преображај и препород и код Јосифа и код Асенете опредмећен је кроз размену пољубаца: Јосиф љуби Асенетину десну руку, а она спушта пољубац на његову главу. Сједећи са Асенетом у љубави Јосифу није одузело ништа од његове посвећености Господу, напротив, његова духовност након тога само се уздигла на вишу раван, на којој је било могуће успоставити још чвршћи савез са Богом кроз љубав према ближњем, али и кроз прихватање оних који су у погледу порекла, културе, вере – другачији. У тренутку пре него што је њихов брачни живот отпочео пољупцем, Асенетина и Јосифова лица, окренута једно ка другом, као огледални одрази, сведочила су о дугоочекиваној употпуњености двеју душа кроз љубав. У том кључу, моменат дешавања пољупца означава нови почетак, живот у препороду разумевања самог себе, али и света.

Извор

Јовановић 2005: Т. Јовановић, *Апокрифи старозавешни*, Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.

Литература

- Анђелковић, Ристић 2011: М. Анђелковић, А. Ристић, (Зло)употреба и (без)грешност жена у апокрифним списима средњег века (На примеру апокрифа *Књига о Адаму и Еви и Житије и исповести Асенеће*), у: Д. Бошковић (уред.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књига II, *Жене: род, идентитет, књижевност*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 97–102.
- Брагинскаја 2016: Н. В. Брагинская, *Иосиф и Асенефа*, Православная энциклопедия, Т. 26, Москва: Церковно-научный центр, 34–40.
- Ван Генеп 2005: А. ван Генеп, *Обреди прелаза: систематско изучавање ритуала*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Енфилд 2007: Џ. Енфилд, *Интимна историја пољубица (Један пољубац – хиљаду прича)*, Београд: Геопоетика.
- Епископ Данило, епископ Амфилохије. *Нема лепше вере од хришћанске*. <<https://www.rastko.rs/bogoslovje/vera-hriscanska.html>>, 26. 1. 2023.
- Лазаревић 2022: Ђ. Лазаревић, Слика града-цркве у апокрифу о Јосифу и Асенети, у: Д. Бошковић, Ч. Николић (уред.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књига II, *Роман и џраг: 50 година Романа о Лондону, 100 година Уликса*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 155–162.
- Ломпар 2017: М. Ломпар, *Његошево песничтво*, Београд: Српска књижевна задруга.
- О’ Конел, Рејд 2007: М. О’ Конел, Е. Рејд, *Илустрирана енциклопедија знакова и симбола*, Београд: ЈРЈ.
- Павле, патријарх српски. *Васкриња посланица за 2007. годину*. <<https://www.rastko.rs/bogoslovje/delo/>>, 26. 1. 2023.
- Поповић, Ј. *Основна истина православља – Бољочовек*. <<https://www.rastko.rs/bogoslovje/delo/>>, 26. 1. 2023.
- Свети владика Николај. *Беседа на Велики понедељак*. <<https://www.eparhija-prizren.org/>>, 26. 1. 2023.
- Фром 2017: Е. Фром, *Љубав и разум* (приредио М. Нешић), Београд: Neopress.
- Шевалије, Гербран 2009: Ж. Шевалије, А. Гербран, *Речник симбола. Митови, снови, обичаји, постојци, облици, ликови, боје, бројеви*, Нови Сад: Stylos art.

THE STORY OF THE KISS IN THE APOCRYPHA *THE LIFE AND CONFESSION OF ASENETH*

Summary

The aim of this paper is to look at certain segments of the Old Testament apocrypha *The Life and Confession of Aseneth* through the lens of Fromm’s teaching on love, where it is possible to establish the existence of a kind of story about a kiss within the mentioned work. The initial moment of that story would be a rejected kiss, after which the individual psychological characteristics of the main characters, Joseph and Aseneth, come to the fore, and special attention is paid to them in the work. The next stage in the story’s development is defined again by means of a kiss – this time realized – a kiss of acceptance, forgiveness and understanding, and finally, the fullness of love and togetherness are confirmed by the characters’ first conjugal kiss, which is how the story of the kiss got its finale. The main motive of this research is one of the basic aspirations expressed in the apocrypha *The Life and Confession of Aseneth* – the glorification of the Christian concept of love.

Keywords: kiss, love, spirituality, unity, *The Life and Confession of Aseneth*, Erich Fromm

Milica B. Mojsilović